

Ірина Семенюк
к.ф.н.,
Житомирський державний ун-т ім. І. Франка

**ПРАГМАТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ КОНЦЕПТУ
ЗЛОЧИНЕЦЬ В КОМУНІКАТИВНИЙ СИТУАЦІЇ
“РОЗСЛІДУВАННЯ”(НА МАТЕРІАЛІ СУЧАСНОЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ
ХУДОЖНЬОЇ ПРОЗИ).**

Метою статті є спроба аналізу прагматичних маркерів, які, мовець, вступаючи в спілкування, інтуїтивно визначає і використовує для досягнення сприятливого комунікативного результату. Прагматичні маркери комунікативної ситуації “Розслідування” (КСР) представлені різними типами мовленнєвих актів і направлені на реалізацію певних тактик мовленнєвого спілкування та використовуються для досягнення впливу на співбесідника за певних умов спілкування. Спрямованість різноманітних тактичних прийомів на досягнення комунікативної мети вибудовується у певну стратегію [Тарасова 1992, 107-108; Семенцова 2002, 163], яка є специфічною для кожної комунікативної ситуації. Вибір мовленнєвої стратегії визначається: 1) комунікативною ситуацією; 2) індивідуально-особистісними рисами мовців; 3) мовленнєвою традицією соціальної та етнічної групи. Стратегією КСР є організація взаємодії адресанта й адресата з метою розкриття злочину. Аналіз комунікативного простору КСР показав, що крім комунікативно активного адресанта, всередині його діють комунікативно активні адресати, які можуть виступати в ролі союзника або суперника [Ермаков 2004, 318]. Залежно від типу ситуації спілкування (асиметрична/симетрична) та ролі комунікативно активного адресанта/адресата в КСР реалізується **нарративно-аналітична мовленнєва стратегія**, яка передбачає інформування адресанта адресата та навпаки, моделювання дійсності, а також наявність у текстах значної кількості суб’єктивних суджень кваліфікативної природи, які стосуються учасників подій і ситуацій [Ермаков 2004, 320]. Проаналізуємо тактики, які використовує *адресант в асиметричній ситуації*: **тактика експліцитного запиту інформації** [Апалат 2002, 140], яка має своїм комунікативним завданням отримання адресантом певних фактів, важливих для встановлення особи злочинця. В аналізованому уривку КСР з роману Патрісії Корнвел “Чорна мітка” (Black Notice) для реалізації своєї стратегії адресант - начальник кримінального відділу Доктор Скарпета - обрала тактику прямого запиту інформації. Її мовленнєвий хід – це квеситивний мовленнєвий акт, який за своєю семантикою є запитом власне інформації: ...*"Deputy Chief Bray, what can you tell us about the convenience store murder?"* ...*"Details are sketchy at this time."* ...*"How were the police notified?"* ... *"At seven sixteen the burglar alarm went off. Cops get there, ... she's on the floor, blood everywhere. Tentatively identified as Kim Luong , thirty-year-old Asian female."* ...*"Is there a safe somewhere inside the store?"* ...*"In the back, where her body was found. It*

hadn't been opened" [Cornwell 2001, 83-83]. Аналіз фактичного матеріалу показав, що адресант іноді використовує **тактику імпліцитного запиту інформації**, комунікативне завдання якої отримати відомості без розкриття своїх прямих намірів [Апалат 2002, 141]. Такий тактичний хід вважається провокаційним. У наступному прикладі КСР адресант - начальник поліцейського відділу Роуз Марі Роукс - обирає тактику імпліцитного запиту інформації, що, напевне, пояснюється характером самої інформації: можливість викриття працівника відділку, який перевищив свої повноваження при розкритті злочину. Про неприємність запитання для адресата свідчить його репліка, що підтверджує інформацію адресанта, але не дає жодного коментаря щодо ситуації, яка стала предметом обговорення: *...She looked up when Lucas came in and said, "I swear to God, if you killed the smartest guy on the city council, the average IQ Minneapolis would go up two points. Don't quote me." ..."What happened?" ..."The York case." ..."Yeah?"* [Cornwell 2001, 50-51].

Тактики, які використовує *адресат* - *суперник* в *асиметричній* ситуації:

- 1) **тактика підкреслення своїх заслуг** пов'язана з надмірним намаганням показати адресанту свої професійні здібності з певною корисливою метою, наприклад, нагнітання страху. Так, в прикладі КСР адресат, приватний детектив Гордон Гант, в розмові зі своїм замовником - багатієм містером Кінгшипом, який розслідує вбивство дочерей - використовує тактику підкреслення своїх заслуг, з метою залякати адресанта і отримати додаткову плату за послуги. Адресат повідомляє, що викрав у підозрюваного речові докази. Отже, адресант розуміє, що залежить від цієї людини: *...'Our publications—' ...'In the possession of Bud Corliss,' Gant said. 'Kept in a strongbox which until last night resided in a closet in Menasset, Massachusetts.' ... 'I stole it,' Gant said. ... 'Stole it?' He smiled. 'Fight fire with fire. I don't know where he's staying in New York, so I decided to sally forth to Menasset.' ...'You crazy—'* [Левин 2004, 280-281];
- 2) **тактика "провокування"**: інколи, щоб отримати інформацію від інертного співрозмовника - адресата, адресант використовує спеціальні прийоми, які створюють своєрідний "удар", з метою привернення уваги на проблему, що є важливою для нього. Одним з таких прийомів може бути тактичний прийом "провокування", який представлений репліками провокаційного характеру. Для формулювання подібних розмовних конструкцій адресат повинен мати необхідне добре знання темпераменту, манери поведінки адресанта, його життєвих обставин, до яких можна в подібному випадку апелювати. Такими є запитання, що стосуються долі найближчих комунікантові людей. Так, у наступній ситуації КСР адресат - приватний детектив намагається переконати свого опонента - містера Кінгшипа - у правоті щодо свого розуміння ситуації вбивства його дочок: *...'I have to be sure,' Kingship said. 'You have to be sure of your evidence in a thing like this.' He came back across the room and stood behind the couch. ...'You're sure already, and you know damn well you are,' 'Mr Kingship, I was right about this*

much. Will you admit I might be right all the way? "What "all the way"?' ... 'About Dorothy and Ellen [Левин 2004, 283-284].

Тактики, які використовує *адресат* - союзник в *асиметричній* ситуації: 1) **тактика групової спільності** (термін Карасика [Карасик 2002, 79]). Іноді адресат використовує цю тактику з метою зменшення дистантності спілкування між комунікантами з різними соціальним і ранговим статусом. Вона визначається використанням адресантом неформального звертання до адресанта, старшого за рангом, жаргону. В наступному прикладі КСР адресант - помічник шерифа - у розмові зі своїм начальником – шерифом Джоаною Брейді - використовує тактику групової спільності, що вказує на дружні стосунки між адресатами, але водночас розкриває поважне ставлення до адресанта та готовність допомогти: ... *"Who all has he been talking to?" ... 'Beats me, boss," Frank said. "Remember, though, man's an ex-homicide detective. He's probably been all over town asking questions. You know how people here love to talk." Joanna knew that very well. Bisbee was a small place where everyone had a finger in everyone else's pie. "What did you tell him?" she asked. "Nothing. Not without your approval"* [Jance 2002, 197]; 2) **тактика “укладання угоди”**: іноді для досягнення згоди в певному питанні адресант використовує тактику “укладання угоди”, що змушує адресанта “грати за його правилами”. Так, у прикладі КСР з роману Лі Чайлда “Persuader” адресант - військовий слідчий у відставці Річчер - використовує цю тактику з метою отримання певної інформації від адресантів - агентів ФБР - про наркоторговця Бека, з якими він має старі “рахунки”. Взамін на цю інформацію він погоджується співпрацювати з ними: ...*'We need to know who you saw,' Eliot said. ...'Why?' I asked. ...'We sent an agent after Beck,' she said. ...'Haven't you tailed him?' ...'We've tried. ...'I'll trade,' I said. 'Information for information. We'll see how we get along. And then we'll take it from there'* [Child 2004, 48-49].

Комуніканти в **симетричній КСР** знаходяться переважно в однаковому соціальному та ранговому становищі, адресат здійснює/не здійснює запропоновану дію завдяки доречності її виконання або своєї зацікавленості, а також з урахуванням певних зусиль з боку адресанта. Проаналізуємо тактики, які використовує *адресант* в *симетричній* ситуації: 1) **тактика залучення адресата до співпраці**. Через цю тактику адресант здійснює реалізацію стратегії вияву солідарності з адресатом [Ільченко 2002: 91]. Така тактика спирається на пресупозицію дружнього ставлення, рівноправного статусу комунікантів і реалізується через уживання директивних мовленнєвих ходів з ілокутивною функцією поради, прохання тощо. Так, у прикладі КСР з роману Дж. Дженса “Співучасник злочину” (Partner in Crime) слідчий Хері Болс просить колегу перевірити деякі факти, які пов’язані із серією вбивств, для вираження свого прохання він застосовує тактику залучення адресата до співпраці: ... *"What do you want me to do?" I asked. ...In other words, I want you there yesterday, but I suppose that's asking a little much. In the meantime, while you're waiting for your travel packet, you might want to go*

over this." ... "Oh, well," ... "I guess the Green River Task Force file is going to have to wait," ... "Right," Harry agreed with a grin. "It's just too damned bad" [Jance 2002, 111-112].

Тактики, які використовує адресат - союзник у симетричній ситуації:

- 1) **тактика пропозиція щодо спільної дії.** Використовуючи цю тактику адресат вказує на бажання виконати яку-небудь спільну дію, інколи це може бути пропозиція до протизаконних, радикальних дій. Так, у наступному прикладі КСР адресат детектив Карсон О'Конор застосовує цю тактику, щоб підштовхнути адресанта - свого напарника Майкла Едісона - до радикальних мір покарання і пропонує вбити підозрюваного, доки той не вбив їх. Ця тактика спирається на пресупозицію ділового спілкування, рівноправного статусу комунікантів і реалізується через уживання директивних мовленнєвих ходів з ілокутивною функцією пропозиції: "So what can we do?" Michael asked. ... "I've been thinking about that." ... "We kill him before he can kill us." ... "Easier said than done." ... "Not if you're willing to die to get him." "I'm willing," Michael said, "but not eager" [Koontz 2005, 54-55];
- 2) **тактика риторичного запитання.** Як і кожна людина слідчі мають слабкі сторони і інколи бажають, щоб їх просто вислухали. Так, у наступному прикладі КСР адресант - детектив Рос Алан використовує низку риторичних запитань у розмові зі своїм колегою з метою "виговоритися". Він знаходиться у відчаї і відчуває себе винним у вбивстві свідка Латіши Волс, яка знаходилась під захистом за програмою захисту свідків: ... "There's something I don't understand," I said. "Why did UPPI need Latisha Wall dead? What made her so important?" [Jance 2002, 381-382].

Тактики, які використовує адресат - суперник в асиметричній ситуації:

- 1) **тактика корекції.** В процесі спілкування адресат може не погоджуватись з соціально-ситуаційним статусом, який йому приписує мовець, вживаючи ті чи інші форми звернення. За допомогою вибраної тактики адресат намагається змінити свій статус і довести свою думку до співбесідника. Тобто адресат намагається змінити тональність спілкування, а в результаті й характер взаєстосунків, які пропонуються адресантом. В одних ситуаціях намір адресата заключається в тому, щоб надати спілкуванню більш офіційний характер, а в інших - навпаки [Трищенко 1990: 147 - 148]. Так у наступній ситуації спілкування адресат-агент ФБР Саманта Долан використовує тактику корекції з метою отримання бажаної для неї форми звертання від приватного детектива, який дзвонить їй з приводу свого друга, який звинувачується у вбивстві: ... "Are you okay, Dolan?" ... "Jesus. Would you call me Samantha?" ... "Samantha." ... "This has got to be about your buddy, right?... "I'm out of that, remember? I'm off the Task Force, I don't know what Krantz is doing, and I don't care" [Crais 2000, 28-29];
- 2) **тактика парирування.** Ця тактика зустрічається при реагуванні адресата на емоційно-оцінні звернення з негативною конотацією. Ця тактика має наступательний характер. Адресат використовує тактику при конфліктному спілкуванні. Відбувається словесна перепалка, своєрідий обмін любязностями

між комунікантами. Використовуючи таку тактику реагування адресат намагається відповісти ударом на удар. Модальність як звертання стимула, так і репліки-реакції далека від нейтральної [Трищенко 1990: 168]. У даному прикладі КСР адресант та адресат - частний детектив Вікі Варшавські - використовують тактику парировання, з метою показати своє негативне ставлення один до одного. Мовці вживають прізвиська (*Miss Detective, Ms. Supervisor*), вкладаючи в них негативне конотативне значення: ... *"What do you mean, claims she did, Miss Detective?" Karen Bigelow gave me a hard look. ... "It's like this, Ms. Supervisor: I don't know what kind of game Ajax is playing with the Sommers family claim, but it's a game whose stakes are mighty high, now that a man's been killed"* [Paretsky 2002, 283].

Розглянутий матеріал дозволяє нам зробити висновки, що в асиметричній/симетричній КСР застосовуються тактики, що розкривають погляди адресанта та адресата. Використовуючи мовленнєві тактики комуніканти намагаються реалізувати свої інтенції і певним чином вплинути на один на одного: спонукати, схилити до виконання якоїсь дії, викликати бажання що-небудь зробити. Використання конкретної комунікативної тактики в тій чи іншій КСР зумовлюється певними екстралінгвістичними умовами її функціонування, а саме: фактором об'єктивної дійсності (ступенем зацікавленості мовця, ступенем необхідності виконання дії, обов'язком адресата виконувати дію) та характером міжособистісних, соціальних відносин між комунікантами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апалат Г.П. Структура, семантика і прагматика текстів інтерв'ю (на матеріалі сучасної англomовної преси): Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. – К., 2002. – 203 с.
2. Ермаков С.В., Ким И.Е. Власть в русской языковой и этнической картине мира. – М.: Знак, 2004. – 408 с.
3. Ільченко О. М. Етикет англomовного наукового дискурсу: Монографія. – К.: ІВЦ «Політехніка», 2002. – 288 с.
4. Левин А. Поцелуй перед смертю: На англ. яз. – М.: Айрис-пресс, 2004. – 384 с.
5. Карасик В.И. Языковой круг: личность, концепты, дискурс. - Волгоград: Перемена, 2002.- 477 с.
6. Семенцова І. Комунікативна стратегія як елемент теорії комунікації // Мовні і концептуальні картини світу: Зб. наук. пр. – К.: Прайм-М, 2002. – №6. – Книга 2. – С. 161-167.
7. Тарасова И.П. Речевое общение, толкуемое с юмором, но всерьёз. – М.: Высшая школа, 1992. – 174 с.
8. Трищенко И.В. Стилистические и коммуникативные особенности номинаций-обращений в художественном тексте (на материале современного английского языка). – Дис... канд. філол. наук: 10.02.04. - К., 1990. – 212 с.

9. Child L. Persuader. - New York: Bantam Books, 2004. – 543 p.
10. Cornwell P. Black Notice // Select Editions By Reader's Digest. Volume 1. - New York: The Reader's Digest Association, Inc., 2001. – P. 7-148.
11. Crais R. L.A. Requiem. - New York: Ballantine Books, 2000. – 391 p.
12. Jance J.A. Partner In Crime. - New York: Avon Books, 2002. – 386 p.
13. Koontz D. Frankenstein. City of night. - London: Harper Collins, 2005. – 474 p.
14. Paretsky S. Total Recall. – New York: Dell Publishing, 2002. – 524 p.